

ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ

Олександр Барвінський народився 8 червня 1847 р. в селі Шляхтинці на Тернопільщині (нині с. Гніздичка Тернопільського району Тернопільської області). Барвінські походили зі старого шляхетського роду Барвіч-Барвінських гербу “Jastrzębiec”, коріння якого простежувалося від XVI ст. Дід О. Барвінського Григорій свого часу був секретарем графа Домініка Дзедушицького. Батько, також Григорій, виховувався в дядька, архипресвітера львівської митрополичої капітули, генерального вікарія, ректора Львівського університету й депутата Галицького станового сейму Мартина Барвінського. У Львові він здобув богословську освіту, в 1830 р. висвятився на священника, майже 50 років був парохом у Шляхтинцях, залишаючись, за пізнішим визнанням О. Барвінського, для своїх дітей “живим прикладом точности, обов’язковости і невсипучої праці”. Матір’ю О. Барвінського була Домініка (Доміцеля) з Білинських. Її батько Дмитро Білинський походив із дрібної руської шляхти на Самбірщині, був греко-католицьким священником, найдовше – в селі Козівка на Тернопільщині, мати Анна з Юськевичів належала до родини заможних тернопільських міщан. У сім’ї Григорія і Домініки Барвінських було восьмеро дітей. Олександр відносився до молодшого покоління і здебільшого спілкувався зі старшим братом Осипом і молодшим – Володимиром.

Атмосфера, в якій виховувалися діти Барвінських, була назагал типовою для тогочасних родин греко-католицьких священників. Греко-католицьке духовенство, зрівняне у правах із латинським ще реформами освіченого абсолютизму, забезпечене освітніми закладами й незначним, однак украй необхідним рівнем матеріального достатку від держави, на середину XIX століття перетворилося в потужну верству української інтелігенції. Саме в родинях греко-католицьких священників формувалося наступне покоління української світської еліти та політиків, які мали реальну вагу в державі. Сім’ї греко-католицьких священників

були тісно пов'язані між собою численними родинними й товариськими зв'язками (саме під час т. зв. “храмових празників” слухачі духовної семінарії здебільшого шукали собі наречених), що згодом надало українській політиці в Галичині характеру певної клановості. Також у домах греко-католицьких священиків часто обговорювались актуальні політичні проблеми, певною мірою саме тут закладалися основи новочасної української національної свідомості. Цікаво, що розмовною мовою в сім'ї Григорія і Домініки Барвінських вже в той час була українська, хоча в родинах греко-католицьких священиків, особливо на Поділлі, здебільшого надавали перевагу польській. Використання української мови, близьке знайомство через батька з повсякденним життям українських селян заклало у братів Барвінських основи національної свідомості, однак виразного, скристалізованого характеру на той час вона не мала.

Початкову освіту О. Барвінський здобув у “тривіальній” школі в Шляхтинцях, останній (четвертий) рік навчався у “нормальній” школі в Тернополі. У 1857–1865 рр. О. Барвінський відвідував Тернопільську гімназію, навчання в якій велося німецькою мовою. Разом зі згаданими братами він проживав у Тернополі в будинку, що був власністю його діда Дмитра Білінського; при братах Барвінських мешкав також домашній учитель Іван Бохенський і домогосподарка. Навчання О. Барвінського в гімназії припало на вкрай насичений і дуже важливий період конституційних перетворень у Габсбурзькій монархії, в атмосфері яких активізувалося й національне життя, модним стало демонстрування власної національної ідентичності. Услід за гімназистами-поляками, учні-українці почали використовувати в одязі національні елементи.

Невдовзі, за зразком Наддніпрянської України, в Східній Галичині почали виникати українські товариства – громади, члени яких вивчали цілком невідому їм зі шкільної програми українську історію та літературу, переписували для приватного користування вірші з рідкісного “Кобзаря” Тараса Шевченка, обговорювали актуальні проблеми суспільного життя, заслуховували реферати і патріотичні листи Данила Таянчкевича. В 1864 р. громаду було утворено в Тернополі, наступного року до неї вступив

О. Барвінський. До громади в Тернопільській гімназії належали практично всі учні-українці старших класів. Громади ранніх народовців були не політичними, однак таємними товариствами, свого роду приватними національними школами, які відіграли величезну роль у формуванні нового покоління української інтелігенції.

19 липня 1865 р. О. Барвінський здав у гімназії випускний іспит, що символізував початок нового, дорослого життя. Усупереч сімейній традиції і порадам батьків обрати шлях священика (у той час саме священича кар'єра вважалася вершиною суспільної самореалізації для галицького українця; обрання іншого шляху розцінювалось як виняток, прикре непорозуміння), О. Барвінський вирішив присвятити життя вчителюванню. Він став студентом Львівського університету, обравши для вивчення як основні предмети історію, українську та польську філологію, а як додаткові – філософію, педагогіку, класичну філологію, почав вивчати чеську, сербську, російську мови. До навчання О. Барвінський ставився дуже серйозно, а фахові заняття історією сформували в нього аналітичне мислення, вміння розглядати сучасні події крізь причинно-наслідкові зв'язки.

У Львові О. Барвінський зблизився з тодішніми лідерами галицького народовства – Костем Горбалем, Володимиром Шашкевичем, Федором Заревичем, Ксенофонтом Климковичем, Олександром Огоновським, Володимиром Навроцьким. Невдовзі він познайомився з українськими діячами Наддніпрянщини – Олександром Кониським і Пантелеймоном Кулішем (П. Куліш відвідав 1869 р. родину Барвінських у Шляхтинцях). Останні в цей час активно цікавилися громадським життям у Галичині, сподіваючись, з огляду на посилення антиукраїнських репресій у Російській імперії, перетворити її в загальноукраїнський центр. Призвичаєному з дитинства до систематичності й наполегливості, О. Барвінському відразу кинулася в очі певна уривчастість і розпорошеність у роботі львівських політиків, що, на його думку, зводила нанівець їхні зусилля, не приносила тих результатів, яких можна було би сподіватися від їх блискучої обдарованості й самовідданості.

Невдовзі після приїзду О. Барвінського було обрано головою відновленої львівської громади. За свідченнями одного з її членів, Івана Верхратського, у 1866–1868 рр. до цієї громади належали: Корнило Сушкевич, Іван Микита, Євген Желехівський, Володимир Ганкевич, Володимир Навроцький, Адольф Гладилевич, Олександр Барвінський, Андрій Січинський, Остап Чвартацький, Мелитон Бучинський, Іван Вахнянин, Олександр Огоновський, Володимир Ягенецький, Тит Ревакович, Іван Верхратський (чимало з цих людей залишилися близькими соратниками О. Барвінського в наступні десятиріччя, їх прізвища зустрічаються у списках очолюваних ним згодом політичних об'єднань). Громада займалася науковою та літературною діяльністю, заохочувала гімназійну молодь у провінції збирати пам'ятки українського фольклору, підтримувала зв'язки з вихованцями Греко-католицької духовної семінарії, вела листування з українськими діячами Наддніпрянщини. І. Верхратський стверджував, що ця “невелика а щира громада представляла у нас троха чи не всю так звану «Україну»”. Між діячами цієї громади (вимагали активізації заходів згідно з програмою “органічної праці”) і тогочасними народовськими політиками (К. Климкович, Ф. Заревич, В. Шашкевич) були певні тертя. Під керівництвом О. Барвінського громада ініціювала перше в Галичині видання творів Т. Шевченка. О. Барвінський також очолив львівську редакцію українського науково-літературного часопису “Правда” (видавався з 1867 р.), який аж до виходу в 1880 р. газети “Діло” був провідним органом народовців і водночас загальноукраїнською трибуною літературного й наукового життя, публікуючи твори галицьких, буковинських і наддніпрянських письменників і дослідників.

У 1868 р. О. Барвінський розпочав педагогічну діяльність, яка відповідала його прагненням професійної самореалізації. Першою посадою, яку він отримав, стало місце заступника вчителя в Бережанській гімназії. Тут він здобув славу вимогливого, але справедливого педагога. Від своїх кращих учителів О. Барвінський перейняв принципи фахового викладання – стисле, чітке й доступне пояснення матеріалу й очікування від учнів точних знань. Одним із найважливіших науково-дидактичних здобутків “бережанського” періоду стало видання підручника “Руська

читанка” у трьох частинах, який суттєво відкоректував програму з української літератури в гімназіях, частково запровадивши як правопис “кулішівку” й розширивши вивчення творів українських письменників ХІХ століття за рахунок давньоруської літератури. Ці нововведення поступово долали русофільські тенденції у шкільній програмі.

У 1870 р. О. Барвінський одружився зі Софією Шумпетер (її батько Роман походив із чеських земель, був управителем маєтку графа Альфреда Борковського в Шляхтинцях, мати Юліанна належала до родини Білінських, дрібних землевласників на Чортківщині). Невдовзі в сім’ї з’явилися діти – син Володимир і донька Ольга. Однак у 1876 р. 24-річна Софія померла через запалення легенів. У 1879 р. О. Барвінський одружився вдруге з Євгенією Любович, яка підтримувала чоловіка не лише у приватному житті, а й у громадських справах. Євгенія була надзвичайно музичною, її називали подільським соловейком; вона брала діяльну участь в організації українських концертів, на яких виступала, між іншим, і юна Соломія Крушельницька. Талант матері успадкував композитор Василь Барвінський. Шлюб подарував подружжю п’ятеро дітей.

У 1871 р. О. Барвінський перейшов на роботу в Тернопільську вчительську семінарію, якій присвятив майже 20 наступних років життя. На зламі 1870–1880-х рр. він повернувся до активної громадської діяльності, насамперед як найближчий порадник свого молодшого брата Володимира, який став інтелектуальним лідером галицьких народовців. У цей час народовський рух у Галичині знову поживався. Безупинне витіснення українців із крайової і державної політики наочно показувало, що русофільська орієнтація галицьких українців веде їх у глухий кут. В. Барвінський закликав отямитися і врешті вийти з “зачарованого колеса політичної жебранини”, спертися на власні сили. Його ідея полягала в перебранні народовцями лідерства у політиці шляхом втілення реалістичної програми дій, яка б замінила романтичний світогляд і продемонструвала неспроможність русофілів рухатися вперед. Формувати програму мав часопис, за редагування якого взявся В. Барвінський, а його найближчими помічниками стали брати Олександр та Осип.

Саме в листуванні між Володимиром і Олександром Барвінськими визначився напрям і виникла ідея назви майбутнього часопису, що протягом наступних 50 років служив символом і головним рупором галицького українства. “Коли Твоя часопись, – писав Олександр до брата, – має об’єднати і оживити всіх Русинів добромислячих до спільної праці для добра руського народу, то нехай зветься “Діло”, бо нам треба ділами двигати наш нарід з упадку і здобути пошанування його прав. Коли сторонники староруської партії виступають із словом (“Слово” – українська газета, що видавалась у Львові з 1861 р. спершу як надпартійний орган, а згодом стала виразником русофільського напрямку. – О. А.), то народовці повинні виступити на арені політичній з ділом”. Одночасно брати Барвінські почали видавати “Бібліотеку найзнаменитших повістей”, що мала на меті спершу призвичаїти українську публіку до читання класики світової літератури українською мовою, а згодом – публікувати твори новітньої української літератури. О. Барвінський чимало дописував до “Діла” на політичні й шкільні теми, займався перекладами.

Ініціатори видання вирішили публікувати “Діло” етимологічним правописом, аби поширювати українофільські ідеї серед якнайширших верств населення. Щоправда, це викликало певне невдоволення наддніпрянських діячів, які прагнули підпорядкувати український рух у Галичині інтересам Великої України й не розуміли, що галичани насамперед мусили відмежуватися від потужних польських інтелектуально-духовних впливів, подолати загрозу колонізації. Натомість лідери народовців, серед яких були і брати Барвінські, вважали першочерговим завданням не надто невиразну в той час загальноукраїнську перспективу, а щоденну працю над економічним і освітнім зміцненням українського суспільства в Галичині, зростанням його громадянської й національної самосвідомості. Одним із засобів цього стало скликання масових народних віч (зокрема, у Львові в 1880 і 1883 рр.), на яких обговорювались актуальні політичні питання. Віча утвердили роль Львова як “столиці” українського руху в Галичині, привчали українське селянство мислити абстрактними категоріями “народ”, “нація”, “державна”, “політичний режим”, створили організаційну форму, яка

пом'якшила перехід політичного проводу від старорусинів-русофілів до народовців, сформуvalи досвід української масової політики, на шляху якої українці мали шанси зміцнити свої політичні позиції, сформуvalи програму українського руху, на яку невдовзі сперлися політичні партії, засвідчили, що політика переставала бути монополією невеликої групи осіб, набуваючи рис своєрідного видовища й вимагаючи від лідерів розуміння основ масової психології. Модернізація лідерами народовців сфери політичної діяльності, зміна уявлень про парламентську роботу, переконування населення в можливості впливати на політичні процеси суттєво зміцнили українофільський напрям у Галичині. Виявом цього стала угода народовців з русофілами 1882 р., яка відкрила народовцям доступ до політичної діяльності.

На початку 1880-х рр. родина Барвінських поховала батьків, а в 1883 р. з життя пішов 33-річний Володимир. Його смерть стала для О. Барвінського важким ударом. “У нас обох все була одна думка”, – визнавав він згодом. Спроба Олександра зберегти хоча б частковий контроль за напрямом публікацій “Діла” завершилася невдачею. Лідерство в народовському русі перейшло до Юліана Романчука. У наступні роки народовсько-русофільська угода, що задумувалася лідерами народовців як короткочасний тактичний хід, стала засадою у політиці. Натомість О. Барвінський зосередив зусилля на організації національного життя на Тернопільщині. Він багато їздив по селах з лекціями з української історії, наочно переконуючись, що саме вітчизняна історія служить потужним фактором пробудження національної свідомості. У цей час товариство “Просвіта” видало окремою книгою “Історію Руси” княжої доби Івана Нечуя-Левицького, передруковану з київських видань. Оскільки наступні частини не з'являлися, О. Барвінський вирішив продовжити цю серію власним дослідженням, хоча й розумів, що “на провінції писати історію задля недостачі потрібних наукових засобів не було легкою справою”. Підготовлені ним кілька наступних частин серії, в яких історію України було доведено до Люблінської унії, привернули увагу тогочасного найбільшого авторитета в цій галузі професора Київського університету Володимира Антоновича. Його позитивний відгук заохотив О. Барвінського

до написання чергової історичної розвідки про Львівське братство (1886), однак попри високу оцінку цієї роботи русофільське керівництво Ставропігійського інституту відмовилося прийняти О. Барвінського у члени інституту, пославшись на формальну перешкоду – він не проживав тоді у Львові.

Однак популярні історичні видання не задовольняли тогочасних запитів української громадськості, яка потребувала цілісної, науково обґрунтованої концепції вітчизняної історії. Дотеперішні спроби такого видання в Галичині, здійснювані здебільшого під егідою Галицько-руської матиці, як правило, обмежувалися тим, що історики (Денис Зубрицький, Ісидор Шараневич тощо) зосереджували свої зусилля на давніх періодах; до того ж їхні праці, написані далекою від народної мовою, поширювалися головню у вузьких колах фахівців. Так виникла ідея розпочати видання “Руської історичної бібліотеки”, яка б відобразила українську історію з найдавніших часів. У 1885 р. О. Барвінський поїхав у Київ задля знайомства з В. Антоновичем і обговорення цього проєкту. Його ідея полягала у виданні в одній серії наявних досліджень українських (а за потреби – й перекладених праць польських і німецьких істориків), які б разом творили комплексний образ української минувшини. Уже протягом 1886 р. вийшли у світ перші п’ять томів “Руської історичної бібліотеки”; О. Барвінський особисто займався науковим редагуванням і коректурою рукописів, що поглинало фактично весь його вільний час. Надалі темпи видання сповільнилися насамперед через фінансові труднощі (кошти на видання збиралися шляхом передплати і надходжень із продажу). На території Російської імперії книжки з “Руської історичної бібліотеки” були заборонені ще напередодні виходу першого тому.

Громадська діяльність О. Барвінського на Тернопільщині заслужено закріпила за ним титул “провідника подільської інтелігенції”. У ці роки він відійшов від львівської політики, однак контакти між ним і його однодумцями повністю не перервалися (у листах до О. Барвінського зі Львова того часу знаходимо згадки про “наших”, “кружок львівських русинів” тощо). О. Барвінський не планував повертатися до столиці краю, однак невдовзі перебіг подій у Галичині змусив його ввійти у

“велику” політику. Наприкінці 1880-х рр. чимало сторін виявилися зацікавленими в укладенні між поляками й українцями в Галичині формальної міжнаціональної угоди. Австро-німецька дипломатія виявляла інтерес до українського питання через “болгарську” кризу. Умовою підтримки українського руху був чіткий розрив народовців із русофілами. На кінець 1880-х рр. цей союз суттєво гальмував поступальний розвиток народовської течії. До розриву з русофілами й чіткого декларування української національної окремішності галицьких народовців всіляко підштовхували українські політики Наддніпрянщини. З далекого Києва здавалося, що налагодити польсько-українські взаємини значно простіше, ніж українсько-російські. Помічаючи інтерес Відня і прогрес українського руху, польські політики Галичини намагалися перехопити ініціативу, щоб не допустити прямого українсько-австрійського порозуміння.

Широка акція задумувалась у вузьких колах. Взаємні пошуки зацікавлених сторін поступово виводили на сцену головних дійових осіб. У Відні шлях вів до Міністерства зовнішніх справ, яке очолював Густав Кальнокі. У Галичині з польського боку підготовку угоди здійснював князь Адам Сапега. Складнішим виявився пошук кандидатури від галицьких українців – лідери народовців неохоче йшли на контакти, які у власному суспільстві прирівнювалися до зради, до того ж не кожна кандидатура влаштовувала польських політиків. Взаємоприйнятною постаттю став саме Олександр Барвінський. “Чи Барвінський цілком надійний, – намагався з’ясувати А. Сапега, – чи не такий жовчний, як Романчук і Качала?” Очевидно, зібрана ним інформація виявилася задовільною, бо в листопаді 1888 р. за протекцією А. Сапєги О. Барвінський отримав посаду викладача вчительської чоловічої семінарії у Львові.

Переїхавши до Львова, О. Барвінський згуртував навколо себе частину львівських народовців, які утворили свого роду гурток (Анатоль Вахнянин, Дем’ян Гладилович, Теофіл Грушкевич, Євген Гузар, Кирило Кахникевич, Костянтин Телішевський, Іван Чапельський), що вирішив діяти в порозумінні з київською громадою. Влітку 1888 р. було досягнуто угоду про видання за фінансової підтримки А. Сапєги часопису “Правда”, який мав стати органом “цілої Руси-України”, пропагувати “духову єдність”

розділеного кордоном українського народу, підштовхувати народівців до розриву з русофілами, відстоювати тезу, що українські інтереси пов'язані з польськими та австрійськими. Гуртківці обговорювали всі важливі політичні питання. Атмосферу нарад згодом влучно відобразив І. Чапельський: “Скільки то ми надій мали, сходячись ще перед новою ерою. Русь-Україна мала побідити, витягти рака москвофільства, ми мали разом стати до культурної праці”.

У середовищі гуртківців на зламі 1880–1890-х рр. сформувався українська концепція “органічної праці”, головним автором якої був О. Барвінський. Вона передбачала підпорядкований єдиному плану одночасний розвиток економічної, культурної й політичної сфери, глибокі зміни в житті кожної людини в напрямі його “європеїзації” і формування новітнього, національно й громадянсько свідомого українського суспільства, спроможного використати право на політичну самостійність за сприятливих зовнішньополітичних умов. Українська концепція “органічної праці” була близькою до польської, яку представляли й втілювали краківські консерватори. Вона відповідала вимогам часу, світоглядному домінуванню позитивізму. Для новітньої доби було недостатнім представляти націю нечисельною елітою. Маса населення голосно заявили про своє право творити всесвітню історію; позиція кожної людини ставала цінністю.

При реалізації програми “органічної праці” особлива роль відводилася кожному, навіть найдрібнішому елементу, який би зміцнював національне життя – заснуванню шкіл, фінансуванню національних інституцій, отриманню посад відданими національній справі людьми тощо. Кореспонденція О. Барвінського переповнена справами подібного роду. Їх діапазон був широким – від реорганізації Наукового товариства імені Шевченка (у 1893–1897 рр. О. Барвінський був головою товариства і редактором перших чотирьох томів “Записок НТШ”), створення очоленої М. Грушевським другої кафедри загальної історії у Львівському університеті, проблем українського шкільництва (у 1891–1896 рр. О. Барвінський очолював Українське педагогічне товариство; був редактором журналів “Учитель” (1889), “Дзвінок” (1890), в. о. голови “Просвіти” (кін. 1884 – поч. 1885 р.), заступником

голови “Просвіти” (1889–1895), членом “Руської бесіди” (1893–1918); тривалий час він був членом Крайової шкільної ради; відстоював українські інтереси в шкільництві, за його активної участі, зокрема, було здійснено перехід українських підручників на фонетичний правопис) – до родинних протекцій на маловпливові посади. О. Барвінський стверджував, що українці повинні доводити значущість свого національного розвитку в державних установах, працювати над приязними стосунками з австрійськими чиновниками, наслідуючи приклад поляків, які всюди створювали потужні національні лобі. Він і його однодумці, за висловом А. Вахнянина, “немало чобіт сходили за руськими справами”.

Концепція “органічної праці” не акцентувала уваги на стратегічних цілях українського руху – національній державності, які, однак, не втрачалися з поля зору. Її реалізація в Східній Галичині була для польської “рації стану” більш небезпечною, аніж гучні патріотичні маніфестації. Тому програма як цілість не обнародувалася й О. Барвінський обмежувався пропагуванням окремих її частин. Будь-які національні здобутки українців у Галичині були можливими лише на шляху порозуміння з польськими політиками. О. Барвінський відстоював потребу зняття напруги в міжнаціональних відносинах, призвичаєння суспільства до думки, що політичні програми не можна будувати на нехтуванні чужими інтересами. “Нашим ідеалом, – стверджував він, – не було і не є вічна драча з сусідами”. Такий підхід призвів до обнародування українцями в Галицькому сеймі (Ю. Романчук) 24–25 листопада 1890 р. нової програми українського руху, яка означала розрив народовців з русофілами та їх готовність лояльно ставитися до австрійської й польської влади в Галичині в обмін на ряд здобутків у національно-культурній, економічній і адміністративній сферах (т. зв. “нова ера”).

Формальною перепусткою у “велику” політику для О. Барвінського став мандат до Державної Ради, який він отримав на виборах 1891 р. Парламентську діяльність О. Барвінський розглядав як важливий засіб у реалізації програми “органічної праці”. Він відстоював курс на неухильне піднесення авторитету українських депутатів серед власного суспільства, прищеплення йому поваги до законно обраної влади. Власним прикладом

О. Барвінський намагався утвердити новий тип українського політика – енциклопедично ерудованого, зваженого у висловах, приємного в кулуарному спілкуванні. Тим часом “нова ера” кинула українське суспільство в Галичині у вир пристрастей і міжпартійної полеміки. Порівняно з цим здобутки, які отримали українці у сфері національно-культурного розвитку, видавалися надто незначними. Своєю чергою, польські політики поступово опановували ситуацію, намагаючись не робити поступок українцям взагалі. Через це більшість народовців на чолі з Ю. Романчуком відмовилися від політики “нової ери”. О. Барвінський з незначною групою своїх прихильників залишився на позиціях її дотримання. Дуже швидко всередині народовського табору грані між виваженою полемікою і взаємними звинуваченнями та образами були зруйновані. Сторінки народовської преси в середині 1890-х рр. переповнювала критика опонентів. З висловів “Діла” про О. Барвінського “панський слуга” і “салонний рутенець” були чи не найм’якшими.

Ця конфронтація поглибилася в результаті виборів до Галицького сейму 1895 р. і Державної Ради 1897 р., на яких адміністративний апарат застосував усі можливі засоби тиску на виборців задля проведення до парламентських установ кількох нечисельних прихильників новоерівського курсу й особисто О. Барвінського. Таким чином, у другій половині 1890-х рр. О. Барвінський фактично зосередив у своїх руках українську сеймову і парламентську політику, однак більшість українських політичних сил засудили брутальні правопорушення на виборах і пригрозили О. Барвінському “прокляттям цілого народу”. Своєю чергою, це дозволяло органам влади не дуже зважати на вимоги українських депутатів, які не користувалися підтримкою власної громадськості. До того ж польські політики дедалі чіткіше усвідомлювали потенційну небезпеку для себе політики О. Барвінського. Промовистим у цьому сенсі став виступ у Галицькому сеймі польського депутата Еміля Торосевича, який назвав О. Барвінського “найкоштовнішим” для польських інтересів українським політиком.

14 жовтня 1896 р. угруповання О. Барвінського, вичерпавши спроби компромісу з “Народною радою”, створило перше

власне політичне об'єднання – Католицький русько-народний союз (очолив товариство о. Іван Чапельський). За статутом товариства, укладеним за взірцем статуту католицького товариства в Зальцбурзі, його мета визначалася так: “дбати про релігійно-моральні, політичні і економічні справи руського народу в Галичині на католицьких основах”. Утворення Католицького русько-народного союзу символізувало опертя політичного напрямку, лідером якого був О. Барвінський, на базові цінності християнства (угруповання підтримував тогочасний митрополит Греко-католицької церкви Сильвестр Сембратович) і закріпило за ним місце на правіці національного руху. Однак підкреслення християнської складової напрямку носило радше декларативний характер і зумовлювалося насамперед політичними міркуваннями: розрахунком на традиційну релігійність галицького суспільства і прагненням спертися на розгалужену церковну ієрархію. Про це свідчить хоча б той факт, що орган течії часопис “Руслан” упродовж багатьох років не особливо переймався теоретико-ідеологічною складовою християнсько-суспільного руху, а по смерті Сильвестра Сембратовича жоден із його наступників на львівському митрополичому престолі не солідаризувався з цією політичною силою. Формально Католицький русько-народний союз проіснував до 1901 р., однак реально його діяльність була згорнута відразу після парламентських виборів 1897 року.

Протягом 1890-х рр. репрезентований О. Барвінським політичний напрям суттєво сприяв утвердженню в українському національному русі Галичини ряду ідей і принципів, які невдовзі прийняла у свою програму найвпливовіша серед галицьких українців Українська національно-демократична партія (УНДП). До них належали: розрив політичної солідарності українофільського руху з русофільським і чітка декларація української національної окремішності та єдності галицьких українців із наддніпрянськими, утвердження програми “органічної праці”, постановка українського питання з урахуванням міжнародних відносин, підтримка національних домагань українців греко-католицькою церковною ієрархією, перетворення австрофільства зі світоглядної в політичну орієнтацію, активна парламентська діяльність і утвердження авторитету обраних представників тощо.

Однак усього цього виявилось недостатнім для здобуття течією провідних позицій в українському русі. Причини цього носили радше об'єктивний, ніж суб'єктивний характер. Українське суспільство не було готовим до побудови політики на ґрунті тверезого розрахунку і потребувало продовження патріотичних маніфестацій, які утверджували у свідомості сепаратизацію від потужних польських впливів. У масовому сприйнятті стрижнем політики О. Барвінського залишився курс на угоду з поляками, який сприймався як зрада національних інтересів задля здобуття особистої користі.

На зламі XIX–XX ст. репрезентований О. Барвінським християнсько-суспільний рух у Галичині перебував у стані глибокої кризи. До внутрішніх проблем руху додалося ще припинення його підтримки рядом впливових чинників, зокрема польських політиків, які обіймали владу в Галичині. Продовження за таких умов курсу на співпрацю з поляками втрачало будь-який сенс. Дедалі більше соратників закликали О. Барвінського відмовитися від угодного курсу і “берегти своє чесне і поважане ім'я”. У цей час між групою О. Барвінського й національно-демократичною течією українського руху ідеологічних розбіжностей фактично вже не було, й лише тягар особистих упереджень і образ перешкоджав цим силам створити єдину політичну організацію. На початку XX ст. О. Барвінський спробував надати християнсько-суспільній течії нової організаційної форми. Наслідком стало утворення в 1901 р. політичного товариства “Руська громада”, головою якого був обраний О. Барвінський. Демонструючи відмову від угодного курсу, О. Барвінський оголосив у Галицькому сеймі декларацію про “сецесію” (демонстративне складання мандатів) українських депутатів. У цей час орган християнсько-суспільної течії часопис “Руслан” відзначався різкими антипольськими висловлюваннями.

Зміна політичного курсу позбавила О. Барвінського решток підтримки урядових кіл, однак не забезпечила відновлення його авторитету серед української громадськості. Наслідком стали катастрофічні для “Руської громади” наслідки виборів до Галицького сейму 1901 р., коли мандат здобув лише сам О. Барвінський. Безрезультатно завершувалися тривалі переговори

про політичний союз з націонал-демократами. “Руська громада” не змогла скласти достойної конкуренції Національно-демократичній партії, особливо на місцях, де вона не змогла створити своїх осередків. О. Барвінському не вдалося також добитися виразної підтримки митрополита Андрея Шептицького, який у перші роки перебування на митрополичому престолі дотримувався тези про надпартійну позицію ієрархії. У 1903 р. О. Барвінський долучився до чергової “сецесії” (складення мандатів) українських депутатів Галицького сейму, внаслідок якої на додаткових виборах 1904 р. завдяки спільним зусиллям русофілів і польських східногалицьких консерваторів втратив сеймовий мандат (а в 1907 р. – ще й парламентський).

Виборчі поразки О. Барвінського, які сам він переніс дуже болісно, звинувативши в них українських націонал-демократів, нанесли вирішальний удар по “Руській громаді”. З кінця 1905 р. згадки про це товариство зникли зі сторінок преси й приватного листування. Ряд діячів “Руської громади”, серед яких були й довголітні соратники О. Барвінського, опинилися в лавах УНДП. Щоправда, політична особність групи діячів, що гуртувалися навколо О. Барвінського, зберігалася надалі й визнавалася іншими політичними силами. Надалі виходив “Руслан”, який протягом кількох наступних років відіграв роль єдиного організаційного центру угруповання. На окреслення цього політичного напрямку в цей час найчастіше вживався термін “русланівці” або “сторонництво “Руслана””. У 1909 р. О. Барвінський вийшов на пенсію, але прагнення залишитися в політиці, до того ж на провідних позиціях, його не покидало.

Напередодні парламентських виборів 1911 р. О. Барвінський вирішив утворити нове політичне об’єднання, статут якого укладався за зразком статуту австрійської християнсько-суспільної партії. 10 червня 1911 р. члени-засновники Християнсько-суспільного союзу (ХСС) підписали проект його статуту. На установчих зборах 29 червня 1911 р. О. Барвінський був обраний головою Союзу. Ідеологію організації оперто на тезі про те, що вихід із “морального занепаду” народу під впливом партійних агітаторів потрібно шукати на шляху поєднання базових християнських і національних цінностей, а завданням політичної

сили є дбати про розвиток усіх сфер життя народу на ґрунті австрійської державності. Більшість членів-засновників належали до української львівської інтелігенції. Структура ХСС ще не була вповні партійною: на місцях діяли не первинні осередки, а інститут довірених осіб. Соціальна база ХСС здебільшого зводилася до парафіяльних греко-католицьких священиків старшого покоління. Чисельність організації перед Першою світовою війною становила близько 250 осіб. Реальна діяльність ХСС зводилася до партійної полеміки з УНДП, яка, у підсумку, радше відштовхувала, ніж притягувала до нього симпатиків. Як і попередні організаційні утворення християнсько-суспільного напрямку, ХСС залишився партією однієї особи – О. Барвінського. Інші його діячі чудово розуміли, що з відходом О. Барвінського від політичної діяльності роботу ХСС налагодити не вдасться. Під час Першої світової війни ХСС практично припинив діяльність і знов активізувався в 1918 р., підтримавши українські національно-визвольні змагання. ХСС саморозпустився на початку 1920-х років.

Свої погляди на розв'язання українського питання напередодні Першої світової війни О. Барвінський обнародував у статті в журналі “*Österreichische Rundschau*”, що вийшла у світ 1 травня 1912 р. У ній він намагався змоделювати вплив українського народу на політичні процеси в Європі. На прикладах з історії О. Барвінський доводив національно-політичну і культурну самобутність українців як народу, їхній внесок у розвиток європейської цивілізації. Він стверджував, що незважаючи на заслуги австрійських правителів перед галицькими українцями, Відень недооцінював великий внутрішній потенціал українського суспільства й, навіть, інколи схилявся до думки тих, хто вважав українців меншевартісним народом. О. Барвінський доводив, що підтримка національного й культурного розвитку українців відповідає державним інтересам Габсбурзької монархії, звертав увагу на те, що саме завдяки приєднанню українських земель Росія стала великою європейською державою й підкреслював, що саме та сторона майбутнього військового конфлікту, яка зуміє здобути симпатії українців, матиме значні переваги: “Треба лише звернути увагу на географічне значінє країв заселених Русинами, а зрозуміємо, що ті становлять не лише ключ до опанованя області

від Балтійського аж до Чорного моря, але також є заразом ключем до розв'язки слов'янського питання на полудневім сході”.

У 1917 р. цісар іменував О. Барвінського довічним членом австрійської Палати Панів, визнавши таким чином його заслуги в політичному житті Австро-Угорщини. Як член Палати Панів О. Барвінський брав участь в установчому засіданні Української Національної Ради 18 жовтня 1918 р. Він увійшов до складу першого уряд ЗУНР – Державного секретаріату, де в листопаді 1918 р. – лютому 1919 р. обіймав пост державного секретаря освіти та віросповідань (був єдиним представником Християнсько-суспільного союзу в уряді ЗУНР). Довголітня педагогічна діяльність О. Барвінського, авторство ряду шкільних підручників, праця в українських педагогічних товариствах та Крайовій шкільній раді безумовно зробили його найвизнанішим авторитетом із питань українського шкільництва. За керівництва О. Барвінського розпочалася розробка законодавчої бази для освітньої сфери в ЗУНР. Колишні австрійські навчальні заклади були оголошені державними, націоналізовано також низку приватних українських середніх навчальних закладів і вчительських семінарій. У школах запроваджувалося навчання українською мовою й загалом робився наголос на вивченні української літератури та історії; за національними меншинами визнавалося право здобувати освіту рідними мовами. Освітні закони були ухвалені в лютому 1919 р., коли О. Барвінський вже перебував у відставці. У січні 1919 р. в ході часткової зміни персонального складу уряду ЗУНР Державний секретаріат віросповідань та освіти очолив буковинець Агенор Артимович. О. Барвінський після виїзду керівних органів ЗУНР до Станиславова залишився у Львові й фактично припинив виконувати свої обов'язки в уряді.

Після ухвали Ради послів країни Антанти 14 березня 1923 р. О. Барвінський відійшов від політики й зосередився на літературознавчих дослідженнях. Помер у Львові 25 грудня 1926 р., похований на Личаківському цвинтарі у Львові поруч із дружиною Євгенією, старшим сином Володимиром, у тіні пам'ятника брату Володимиру. Поряд із ім'ям і датами, що замкнули його життєвий шлях, перелічено його найвищі “австрійські” титули: “Ем[іненція] Радник двору. Б[увший] член

Палати вельмож”. В очах діячів міжвоєнного двадцятиріччя – епохи націоналізму й тоталітаризму – Олександр Барвінський безумовно був людиною ліберального ХІХ століття, що відійшло в минуле разом із поступово перетворюваною у міф Габсбурзькою монархією. Архівний фонд родини Барвінських, значну частину якого становлять рукописні матеріали та кореспонденція О. Барвінського, зберігається у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України і є цінним джерелом до історії українського національного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Література: Барвѣнскій О. Илюстрована історія Руси вѣдъ найдавнѣйшихъ до нинѣшнихъ часѣвъ. – Львовъ, 1890; Левицький І. Александеръ Барвѣнскій въ історіі культурного движенія руского народа на Прикарпатю. Биографично-історичный очеркъ. – Львѣвъ, 1901; Барвінський О. Історія України-Руси. – Львів, 1904; Барвінський О. Історичний огляд засновин Народного Дому у Львові. На основі жерел написав... – Львів, 1908; Барвінський О. Цісар і король Франц-Йосиф І. 1848–1908. Картини з єго житя на спомин 60-літнього володарства. – Львів, 1908; Наші християнські суспільники. – Львів, 1910; Барвінський О. Значіне українсько-руского народу для Австро-Угорщини (переклад розвідки з “Österreichische Rundschau” з 1 мая 1912 р.) / Перепечатка з часописи “Руслан”. – Львів, 1912; Барвінський О. Оповідання з всесвітньої історії (Стародавньої і середньовічної). Ч. 1. – Берлін, 1923; Ч. 2: Нововічна доба. – Берлін, 1924; Аркуша О. Олександр Барвінський: До 150-річчя від дня народження. – Львів, 1997; Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. – Львів, 1997; Павлишин С. Олександр Барвінський. – Львів, 1997; Аркуша О. Документи “гуртка українофілів” як джерело до вивчення модернізації українського руху в 90-х роках ХІХ ст. // Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 20–21 вересня 1996 р. / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника; упоряд. М. М. Трегуб. – Львів, 1999. – С. 65–80; Олександр Барвінський 1847–1927. Матеріали конф., присвяч. 150 річниці від дня народж. Олександра Барвінського. Львів. 14 травня 1997 р. – Львів, 2001; Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861–1901 рр. (нарис з історії українського парламентаризму). – Львів, 2002; Барвінський О. Спомини з мого життя. Частини

перша та друга. – Нью-Йорк; Київ, 2004; Аркуша О. Український християнсько-суспільний рух у Галичині на початку XX століття: політичне товариство “Руська громада” // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. Івана Франка. На пошану професора Костянтина Кондратюка. – Львів, 2004. – С. 63–99; Мудрий М. Рукописні джерела до історії Християнсько-суспільного союзу в Галичині // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ; Львів, 2004. – С. 421–440; Binder H. Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik. – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. [Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie. Herausgegeben von der “Kommission für die Geschichte der Habsburgermonarchie” an der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Band XXIX]; Нахлік Є. Пантелеймон Куліш. Особистість, письменник, мислитель: У 2 т. – Київ, 2007.

Олена Аркуша